

МІЖНАРОДНІ СТАТИСТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

І. П. Романюк,

*аспірантка кафедри статистики та демографії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Анотація. У статті аналізуються міжнародні статистичні підходи до оцінювання якості життя населення, а також досліджуються можливості використання міжнародного досвіду щодо оцінювання якості життя населення України.

Ключові слова: міжнародні концепції якості життя, рейтингування, стандарти життя, якість життя, індекс якості життя.

Анотація. В статье анализируются международные статистические подходы к оценке качества жизни населения, а также исследуются возможности использования международного опыта оценивания качества жизни населения Украины.

Ключевые слова: международные концепции качества жизни, рейтингование, стандарты жизни, качество жизни, индекс качества жизни.

Abstract. Quality of life is an indeterminate term; it means different things for different people. Despite of this researchers are still attempting to define and measure it. During the last five decades of last century, two main scientific approaches have been initiated: the use of "objective," or social indicators, and the measurement of subjective well-being.

The current debate on measuring progress and well-being is rapidly gaining in importance throughout the world. Efforts to this end have the potential to bring about a real paradigm shift concerning what we as a society consider to be progress and how, as a consequence, we will shape how we live together. In many countries national round tables are being conducted for the purpose of developing new sets of indicators for measuring well-being. Indicators of this kind can provide citizens with more accurate information on progress in their country, and they offer decision-makers crucial guidance for policy action.

Traditionally, a nation's "well-being" or quality of life has been measured through its Gross Domestic Product (GDP). Since 1990, the United Nations

Development Programme's (UNDP) Human Development Index has led the way internationally in the effort to replace GDP with a broader measure of well-being.

The European Commission, the OECD and the UK Office for National Statistics have each launched projects to examine this issue.

The OECD, as an important international forum, has given decisive impetus to the measurement of progress and well-being. The Organization brings together national and international stakeholders in the measurement of progress, initiates joint activities and has made a significant contribution to the debate through a number of publications. A milestone of OECD efforts to date was the launch of the Better Life Initiative in May 2011 with the publication of the Better Life Index and the Compendium of OECD Well-being Indicators. In line with the OECD's goal of making available the best possible information to the politicians and citizens of its member states to encourage the development of the best possible policy measures, the Better Life Index facilitates country comparisons across a range of dimensions. Out of 34 OECD countries Australia, Canada and Sweden lead the way, at least based on the OECD's preset weightings. What is special about the Better Life Index, however, is that online users can change the weightings in accordance with their own preferences and thus come up with a tailor-made ranking. Thus, the Index is conceived as an interactive, user-friendly tool for the purpose of bringing the issue into the debate on as broad a basis as possible.

Key words: international life quality models, rating, standards of life, quality of life, quality-of-life index.

Постановка проблеми. Проблеми формування системи індикаторів оцінювання, покращення інформаційного забезпечення та розроблення методичних підходів до вимірювання якості життя населення, що сприятиме визначенню найбільш проблемних сфер та прийняттю ефективних управлінських рішень у сфері поліпшення якості життя на національному рівні, потребують детального дослідження існуючих підходів і показників. При цьому варто враховувати, що у розвинених країнах результати оцінювання якості життя населення покладають в основу формування державної політики досягнення прогресу суспільного розвитку. В Україні такі дослідження на сьогодні мають лише пошуковий характер.

Аналіз останих досліджень і публікацій. Окремі компоненти статистичного дослідження якості життя населення розглянуті у працях таких вчених, як О. Грішнова [2], Н. Ковтун [3], Е. Лібанова [1, 4], М. Хареґті [6] та ін. Невивченими наразі залишаються теоретико-методологічні й організаційні

питання, пов'язані з інформаційним забезпеченням, визначенням системи показників, необхідних для оцінювання якості життя населення, побудови достовірних прогнозів, здійснення позиціонування України та міжнародних зіставлень а також із розробленням єдиних методичних підходів до вимірювання якості життя населення.

Мета статті – аналіз міжнародних статистичних підходів до оцінювання якості життя населення з метою дослідження можливостей їх використання в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Дотепер одним із найбільш адекватних і визнаних на міжнародному рівні підходів до вимірювання якості життя є методологія ООН, згідно з якою з 1990 р. розраховується Індекс людського розвитку ПРООН для 187-ми країн світу. На основі аналізу прогресу, досягнутого у сфері людського розвитку, у 2010 р. запропоновано до впровадження інноваційні виміри людського розвитку, зокрема оновлений індекс людського розвитку та індекс людського розвитку, скоригований на нерівність, індекс гендерної рівності та індекс багатовимірної бідності [4].

Побудова рейтингів країн за Індексом людського розвитку дозволяє оцінювати прогрес у реалізації стратегій і програм розвитку з метою забезпечення якісного життя населення та, відповідно, визначати напрями підвищення ефективності заходів державного впливу на людський розвиток.

У вересні 2000 року на Саміті Тисячоліття ООН лідери 189 країн схвалили Декларацію Тисячоліття і взяли зобов'язання працювати разом з метою підвищення безпеки, добробуту та справедливості в усьому світі. Декларація визначила вісім цілей, що стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ). Значення цих кількісно вимірюваних та прив'язаних до часових рамок цілей, що мають бути досягнуті до 2015 року, важко переоцінити.

Декларація Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята у 2000 році на сесії Генеральної Асамблеї ООН і затверджена 189 державами світу, започаткувала процес досягнення світовою спільнотою визначених до 2015 року результатів у тих сферах, де нерівномірність глобального людського розвитку виявилася найгострішою. Серед них – боротьба з голодом і злиденністю, забезпечення доступу до освіти, досягнення гендерної рівності, зниження рівня материнської та дитячої смертності, скорочення розповсюдження ВІЛ / СНІДу та інших захворювань, досягнення екологічної сталості, а також гармонізація зовнішньої допомоги для країн, що розвиваються.

У 2003 році Україна адаптувала глобальні ЦРТ на національному рівні. Цілі розвитку тисячоліття для України – це 7 цілей, 15 завдань та 33 показники для вимірювання прогресу (систему глобальних ЦРТ адаптовано для України з урахуванням особливостей національного розвитку). Цілі, встановлені для України, – це подолання бідності; забезпечення доступу до якісної освіти впродовж життя; забезпечення гендерної рівності; зменшення дитячої смертності; поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності; обмеження поширення ВІЛ-інфекції / СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів; забезпечення сталого розвитку довкілля [10].

Держави-члени ООН взяли на себе зобов'язання зробити все можливе для досягнення цих цілей до 2015 р., що свідчить про визнання пріоритетності проблем людського розвитку, прийняття відповідальності за стан і перспективи людського розвитку, намагання створити систему звітності різних суб'єктів (уряди, громадян, корпорації та міжнародні організації).

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила власну методологію з використанням бази даних за категорією “Якість життя”, що ґрунтується на інноваційній платформі Better Life Initiative. Ця платформа надає результати рейтингування 34 країн, що здійснюється громадянами в інтерактивному режимі, стосовно оцінювання якості життя за 11 основними напрямками: доходи, праця, баланс праця-життя, здоров'я, освіта, житло, громада, участь у суспільному житті, навколишнє середовище, безпека, задоволеність життям. Ця методологія передбачає побудову персональних індексів якості життя кожним респондентом, що бере участь в інтерактивному режимі, забезпечує можливість вибору пріоритетів та порівняння країн між собою (міжперсонального) [8]. Зазначені показники були відібрані на основі врахування ряду статистичних критеріїв, таких як актуальність, якість даних (достовірність прогнозу, охоплення, своєчасність, порівнянність між країнами), та в ході проведення консультацій з країнами-членами ОЕСР.

Серед найбільш важливих функцій інтерактивного обстеження Better Life Initiative слід зазначити створення адекватної, доступної та порівнюваної бази даних для користувачів, яка дозволить краще зрозуміти, що суттєво впливає на якість життя населення, рівень задоволення умовами життя. Отримання відповідей респондентів дозволяє ОЕСР надавати обґрунтовані рекомендації політикам та державним діячам щодо напрямів покращення якості життя.

Європейським фондом з питань покращання життя та умов праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), заснованим у 2000 р. (м. Дублін, Ірландія), здійснюється моніторинг якості життя населення у країнах ЄС. Цей фонд збирає, аналізує і публікує дані щодо 28 країн-членів ЄС і країн-кандидатів (Туреччина). 160 показників розподілені на 12 груп за такими напрямками, що відображають різні аспекти якості життя: здоров'я, зайнятість, депривації за доходами, освіта, сім'я, суспільне життя, житло, навколишнє середовище, транспорт, безпека, відпочинок, задоволеність життям.

Моніторинг якості життя населення ЄС базується на суб'єктивних оцінках і є альтернативним джерелом даних, оскільки доповнює об'єктивну оцінку, що визначена за даними Євростату. Статистика ЄС стосовно питань доходів та умов життя (European Union Statistics on Income and Living Conditions, EU-SILC) застосовується для оцінки якості та рівня життя, для здійснення зіставлень між країнами, порівняння кращих практик і вимірювання суспільного прогресу. При цьому соціальне залучення виступає одним із пріоритетних напрямів політики ЄС, оскільки на якість життя населення впливає незадоволеність життям соціально відторгнених груп населення. Оцінки рівня добробуту в країні (згідно з підходами ЄС) не можуть базуватися лише на оцінюванні економічних показників (зокрема, ВВП), необхідно здійснювати також вимірювання якості життя населення. Дані отриманого моніторингу можуть використовуватись у процесі розроблення заходів державної політики, яка повинна бути оцінена з позицій впливу на добробут населення, з урахуванням соціальної та екологічної складової якості життя [7].

Радою ЄС у 2010 р. прийнята Нова європейська стратегія розвитку на наступні 10 років – “Європа 2020: Стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання”, що базується на результатах аналізу моніторингу якості життя населення країн ЄС. Зазначена стратегія соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року покликана зробити його економічно потужнішим, а громадян — заможнішими. У висновках Європейської Ради йдеться, що зусилля мають бути сфокусованими на розвитку конкурентності ЄС, продуктивності, потенціалу зростання та економічного зближення. Нова стратегія концентрується на ключових сферах, щодо яких потрібно діяти: знання та інновації, більш стала економіка, вища зайнятість та соціальне залучення.

Відповідно до Стратегії 2020, визначаються три найважливіші напрями зростання:

1. Розумне зростання – зростання в ЄС має базуватися на знаннях та інноваціях. Передбачається досягти обсягу фінансування досліджень на рівні 3% сукупного ВВП ЄС. Інша мета – 40% молодих європейців повинні мати університетську освіту, а кожен громадянин ЄС – отримати доступ до цифрового Інтернету.

2. Інклюзивне зростання – мають бути підвищені соціальне залучення та зайнятість. Робота повинна бути у 75% людей віком 20–64 роки. Особливо важливим ЄС вбачає підготовку висококваліфікованих працівників. Також метою є зменшити на 20 млн кількість тих, хто перебуває на межі бідності (нині таких близько 80 млн).

3. Стійке зростання – розвиток так званих “зелених” технологій та конкурентної економіки. Важливим є скорочення імпорту газу й нафти, на цьому до 2020 року можна заощадити 60 млрд євро. ЄС планує підвищувати енергоефективність. Звісно, стратегія містить плани щодо подальшої боротьби зі змінами клімату. Крім усього іншого, перехід до низьковуглецевої економіки може дати 2,8 млн додаткових робочих місць.

Дослідницький підрозділ компанії The Economist Group Economist Intelligence Unit використовує Індекс якості життя *EUI*, розрахований для 111-ти країн світу за регресійною моделлю, яка на 80% враховує результати опитувань. Індекс якості життя (англ. quality-of-life index) ґрунтується на методології, яка пов’язує результати досліджень за суб’єктивною оцінкою життя в країнах з об’єктивними детермінантами якості життя в цих країнах, отримані за результатами опитувань 3000 респондентів, що оцінювали різні сфери якості життя за п’ятибальною шкалою. Індекс був підрахований у 2005 році.

Дослідження використовує дев’ять факторів якості життя для визначення оцінки країни. Нижче описано показники, що враховувалися при складанні рейтингу:

1. Здоров’я: Очікувана тривалість життя (в роках).
2. Сімейне життя: Рівень розлучень (на 1 тис. осіб), ставиться оцінка від 1 (мало розлучень) до 5 (багато розлучень).
3. Громадське життя: Змінна приймає значення 1, якщо в країні високий рівень відвідування церкви або профспілкового членства.

4. Матеріальне благополуччя: ВВП на одну особу населення, паритет купівельної спроможності.

5. Політична стабільність і безпека: Рейтинги політичної стабільності та безпеки.

6. Клімат і географія: Широта, для розрізнення холодних і жарких кліматів.

7. Гарантія роботи: Рівень безробіття (у відсотках).

8. Політична свобода: Середній індекс політичної та громадянської свободи. Шкала від 1 (повністю вільна) до 7 (невільна).

9. Гендерна рівність: Вимірюється шляхом ділення середньої зарплати чоловіків на зарплату жінок.

У процесі розробки методології *EUU* фахівці враховували, що у 24 країнах ЄС найважливішим критерієм задоволеності життям (за даними опитування Євробарометром 28 європейських країн) вважається матеріальний добробут. Саме тому найбільшу увагу було приділено розрахункам ВВП на особу населення за паритетами купівельної спроможності (ПКС).

Британський аналітичний центр Legatum Institute розраховує Індекс добробуту (Prosperity Index) для 110 країн світу, який базується на економетричному аналізі 89 показників, що відображають вплив різних чинників на добробут та дохід. Вагомість впливу кожного показника визначається на основі регресійного аналізу або суб'єктивних оцінок, що дозволяє побудувати субіндекси за вісьмома основними напрямками: економіка; розвиненість підприємництва і можливостей в бізнесі; державне управління; освіта; охорона здоров'я; рівень безпеки; особиста свобода; соціальний капітал.

Методологія Міжнародного Інституту розвитку менеджменту дозволяє здійснювати моніторинг основних макроекономічних показників майже 50 країн. Серед 300 показників, що відстежуються, понад 100 визначаються за допомогою експертного оцінювання за десятибальною шкалою. У кінцевому підсумку індекс якості життя включає такі компоненти: "якість системи освіти", "рівень соціальної злагоди у суспільстві", "рівень персональної та майнової безпеки члена суспільства", які формують синтетичну категорію вищого рівня.

Цей підхід доцільно застосовувати у майбутньому для оцінювання суб'єктивного компонента складових якості життя. Для вивчення суб'єктивних чинників доцільно упровадити експертну анкету (25–30 експертів) і вжити десяти- або дванадцятибальну шкалу для різних груп експертів. Зазначений

захід необхідний тому, що використання частки відповідей на питання не дозволить проводити на її основі подальший аналіз, орієнтований на моделювання і прогнозування, оскільки вона являє собою альтернативну ознаку, яка характеризує тільки рівень, коли обрано той чи інший варіант відповіді. Крім того, такий показник буде або характеризуватися відсутністю необхідної варіації, або при значеннях у межах 40–60% давати велику дисперсію, що унеможливило його використання в моделюванні, а також у прогнозних цілях.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку використовує власну методику, згідно з якою розраховується Індекс якості життя населення, що використовує набір показників. Зокрема, враховуються: щільність населення; ВВП на особу населення; рівень бідності за абсолютним виміром; коефіцієнт дитячої смертності; загальний рівень фертильності; рівень грамотності дорослих; доступність послуг охорони здоров'я.

За методикою британського дослідницького центру New Economic Foundation спільно з екологічною організацією Friends of the Earth, гуманітарною організацією World Development Movement і групою незалежних міжнародних експертів, які використовують у своїй роботі, поряд з аналітичними розробками, статистичні дані національних інститутів і міжнародних організацій, розраховується міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index) – індекс, що відображає добробут людей і стан навколишнього середовища в різних країнах.

Головне завдання індексу – відобразити реальний добробут націй. Для порівняння рівня життя в різних країнах використовується значення ВВП на одну особу або Індекс розвитку людського потенціалу, але ці індекси не завжди можуть відобразити реальний стан речей. Зокрема, порівняння значень ВВП вважається недоречним, оскільки кінцева мета більшості людей – бути не багатими, а щасливими і здоровими.

Міжнародний індекс щастя ґрунтується на загальних утилітарних принципах, а саме: більшість людей хочуть прожити довге і повноцінне життя, а країни прагнуть зробити все можливе для досягнення максимального благополуччя своїх громадян, розумно використовуючи наявні ресурси та не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Для розрахунку індексу використовують три показники: суб'єктивна задоволеність життям, очікувана тривалість життя і так званий “екологічний слід”. Уперше індекс був розрахований у 2006 році, до нього увійшли 178 країн. Удруге розрахунок

проводився в 2009 році, до нього увійшла 151 країна. За підсумками 2012 року, “найщасливішими” країнами виявилися Коста-Ріка, В’єтнам і Колумбія, “найнешасливішими” – Катар, Чад і Ботсвана. Україна у цьому переліку посідає 100 місце.

Регіональні ініціативи оцінювання якості життя представлені канадським індексом добробуту (Canadian Index of Wellbeing). Достатньо тривалий термін моніторингу якості життя в Канаді (починаючи з 1994 р.) дозволив накопити значний досвід використання показників якості життя у державному управлінні (у т. ч. це цінова доступність, здоров’я, безпека, участь у суспільному житті, соціальна інфраструктура, якість праці, житлових умов).

Канадський індекс добробуту обчислюється на основі 64 індикаторів за вісьмома основними напрямками: громадське життя, демократична участь, освіта, довкілля, здоров’я, дозвілля і культура, рівень життя, використання часу. Основними цілями розрахунку Канадського індексу добробуту виступає удосконалення системи збирання й обробки даних для медичних, соціальних, економічних та екологічних змінних, визначення тенденцій їх змін, підвищення статистичної грамотності громадян та державних діячів, забезпечення можливостей міжнародних порівнянь якості життя населення.

Крім вищеперерахованих методик існує ще багато міжнародних підходів до оцінювання якості життя. Так, суб’єктивні індикатори, які базуються на моделі суб’єктивного добробуту, включають задоволеність життям і психологічне благополуччя, моральний стан, самовдоволеність, щастя. Психологічна модель включає особисте зростання, когнітивну компетенцію, ефективність і задоволеність, рівень гідності, усвідомлення незалежності, соціальну компетентність, контроль, автономію та самоефективність. Модель соціальної згуртованості та соціального капіталу, включаючи соціальні, екологічні та “сусідські” ресурси (в тому числі ті, які полегшують взаємність і довіру, що впливають із соціальних зв’язків між людьми [9]), виділяє об’єктивні та суб’єктивні індикатори.

Висновок. Міжнародний досвід вимірювання якості життя свідчить про усвідомлення переважною більшістю міжнародних інституцій, економічно розвинених країн світу важливості розроблення системи оцінювання цього показника як вагомого критерію суспільного прогресу. Вимірювання якості життя дозволяє не тільки проводити порівняльний аналіз якості життя різних країн з метою їх позиціонування, а й розробляти стратегії державної політики у сфері підвищення якості життя населення на засадах науково обґрунтованих

норм і критеріїв, а також оцінювати ефективність управлінських рішень за результатами стратегічного планування.

Список використаних джерел

1. Вимірювання якості життя в Україні : [аналіт. доповідь] / Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. – К. : ПРООН, 2013. – 48 с.
2. Грішнова О. А. Людський розвиток : [навч. посіб] / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
3. Ковтун Н. В. Міжнародний досвід оцінювання якості життя населення і можливості його використання в Україні / Н. В. Ковтун, І. П. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. – 2013. – № 134. – С. 32–37.
4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
5. Романюк І. П. “Якість життя” як соціально-економічна категорія та об’єкт статистичного дослідження / І. П. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. – 2014. – № 157. – С. 91–98.
6. Quality of Life Indexes for National Policy: Review and Agenda for Research / Hagerty M. R., Cummis R. A., Ferriss A. L. et al. // Social Indicator Research. – 2001. – Vol. 55. – P. 1–96.
7. Second European Quality of Life Survey [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>
8. OECD Better Life Index [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.oecdbetterlifeindex.org/>
9. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community / Putnam R. D. – New York : Simon & Schuster, 2000. – 544 p.
10. Цілі Розвитку Тисячоліття. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.idss.org.ua/arhiv/2014_19_12Dopovid.pdf